

ADAM ADAMSKI, ZBIGNIEW STRZELECKI

Muzeum Przyrodnicze Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska UMK w Toruniu

EDYTA ADAMSKA

Katedra Geobotaniki i Planowania Krajobrazu, Wydział Biologii i Ochrony Środowiska UMK w Toruniu

*Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
w Toruniu*

ABSTRACT

The Natural History Museum at the University of Toruń

The Natural History Museum of Biology and Earth Sciences Department in the Nicolaus Copernicus University in Toruń was established on the 14th of November, 1973. From the beginning of its existence the Museum has been devoted to the educational programs and promotion of natural sciences, including environmental protection, among students, apprentices and other nature lovers. Research is also conducted in the Museum. Furthermore, the Museum organizes various popular science and cognitive events (photo exhibitions, aquaristic events, photo and film contests, and the like).

The exhibits in the display halls were collected from various sources, such as: donations, scientific expeditions by university researchers, purchase and taxidermy works carried out by museum staff. The largest exhibition hall houses a number of displays of animal classification and the Earth's climate zones.

Keywords: museum, exhibit, wildlife exhibition

Słowa kluczowe: muzeum, ekspozycja, eksponat przyrodniczy

Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Mikołaja Kopernika zostało oficjalnie powołane 14 listopada 1973 roku. Z inicjatywą utworzenia tego rodzaju jednostki występował

już wcześniej prof. Jan Prüffer, ale dopiero starania prof. prof. Izabeli i Józefa Mikulskich przyniosły pozytywny rezultat. Od początku działalności do maja 1997 roku kierownikiem placówki był dr Wiesław Kokociński, a obecnie jest nim dr Adam Adamski. Aktualnie muzeum mieści się w Budynku Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska UMK przy ul. Lwowskiej 1 w Toruniu i jest jedynym muzeum o charakterze przyrodniczym w mieście. Okazy eksponowane w salach wystawienniczych pochodzą z kilku źródeł: 1) jako dary od szkół i ze zbiorów prywatnych pracowników uczelni, 2) jako wynik wypraw naukowych, 3) własna działalność preparatorska pracowników muzeum, oraz 4) zakupione od preparatorów z zewnątrz uczelni. Muzeum składa się z trzech sal wystawowych o łącznej powierzchni 400 m², trzech pracowni, akwaryjnego pomieszczenia hodowlanego oraz pomieszczenia magazynowego, gdzie m.in. przechowane są okazy aktualnie niewystawiane i zbiory o przeznaczeniu badawczym, szczególnie entomologiczne. Pod opieką muzeum znajdują się poza tym dwa akwaria ozdobne (po 3 tys. litrów pojemności) zlokalizowane w holu nowej części wydziału (budynek A).

Centralna sala ekspozycyjna zatytułowana „Kolekcje” opracowana jest plastycznie na zasadzie równowagi oraz kontrastów barw i kształtów, co jednocześnie nie przeszkodziło zachowaniu zasad taksonomii w kolejności wystawianych okazów. „Otwierający element” sali stanowi wspianały zbiór motyli Pomorza prof. J. Prüffera. To przykład kolekcji naukowej, w której każdy osobnik został szczegółowo opisany (data i miejsce pozyskania, środowisko, nazwa gatunkowa). Dzięki temu zwiedzający może zapoznać się ze żmudną pracą entomologa, dostrzec zmienność wewnątrzgatunkową, a także zobaczyć gatunki motyli, spośród których wiele w naturze już prawdopodobnie wyginęło lub zalicza się je do niezwykle rzadkich (np. zmierzchnicę trupią główkę *Achlerontia atropos*). Ponadto kolekcja może być wykorzystywana przez wiele lat w celach badawczych, chociażby do analizy zmienności budowy morfologicznej i anatomicznej motyli w wyniku degradacji środowiska naturalnego. Dla kontrastu w gablocie obok umieszczono tzw. zbiór poglądowo-estetyczny, gdzie owady egzotyczne pochodzące z Centralnej Afryki, Wyp Pacyfiku i Azji Południowo-Wschodniej zebrano nie w celach typowo naukowych, lecz by ukazać zaskakującą różnorodność form, barw, rysunków, wzorów lub metalicznych odcieni tak, aby uświadomić zwiedzającym potencjał twórczy natury, a także bezpośrednio pokazać piękno i bogactwo przyrody. Zapewne wielu oglądających zaskoczyły okazałe rozmiary chrząszczy z rodzaju *Dymastes* i *Hercules* lub motyli *Ornithoptera* i *Morpho* albo znacznie przewyższające długość ciała czułki chrząszczy z rodziny kózkowatych *Cerambycidae*. Idąc dalej, zwiedzający napotka dużą kolekcję algierską zebraną i wystawioną przez dr. W. Kokocińskiego, obejmującą głównie bezkręgowce: skorpiony *Scorpiones* i inne pajęczaki, owady charakterystyczne dla terenów pustyńnych oraz faunę morską (małże, ślimaki, szkarłupnie) pochodzącą z przybrzeżnych stref Algierii. Florę reprezentuje tu roślinność sucholubna z Sahary i Wyżyny Szotów oraz z gór Atlas, w tym owoc i kora z dębu korkowego oraz ogromna szyszka araukarii. Jednym z ciekawszych elementów zbioru jest prezentacja tańca godowego pary skorpionów. Poza tym można obejrzyć spoczywającego w kryjówce pod kamieniem skorpiona oraz okazy czczonych w starożytnym Egipcie skarabeuszy *Scarabaeus* sp. z rodziny żukowatych. „Kolekcje” to także wspiane materiały z wypraw naukowych na Antarktydę i Spitsbergen, ukazujące florę i faunę charakterystyczną dla tamtejszego klimatu. Zwiedzający zapozna się tu z wybranymi gatunkami mchów, porostów, obejrzy gniazdo edre-

dona, pisklę i jajo pingwina cesarskiego oraz ogromne żebro wieloryba... Dopelnienie stanowią historyczne czarno-białe fotografie. Do niekwestionowanych rarytasów ekspozycji awifauny należą okazy: orla przedniego *Aquila chrysaetos*, bielika *Haliaeetus albicilla*, dropia *Otis tarda*, bociana czarnego *Ciconia nigra*, puchacza *Bubo bubo*, kobuza *Falco subbuteo* oraz ślepowrona rdzawego *Nycticorax caledonicus*. Ślepowrony te żyją na wolności od Filipin po Australię i Nową Kaledonię. Łącznie kolekcja *Aves* liczy 90 okazów z różnych grup systematycznych (wróblowe, sowy, kraskowate, kaczkowate, drapieżne, kurowate, gołębiowe, nury itd.). Niezwykły pod względem dydaktycznym i pogładowym jest zbiór ptasich gniazd i jaj (wydmuszki) pochodzących z kolekcji dr. A. Berndta. Poza tym piękne szkielety koralowców, muszle, szkarłupnie, pirania, legwan zielony i skorupa żółwia szylkretowego zachęcają do obejrzenia ekspozycji fauny mórz i oceanów, która stanowi owoc wielu podróży kpt. Żeglugi Wielkiej M. Golińskiego. Wystawa zatytułowana „Świat porostów” wraz z fotografiami jest ciekawym kompendium wiedzy lichenologicznej. Ekspozycja prezentuje zarówno budowę anatomiczną, jak i morfologiczną porostów, ich biologię oraz podkreśla rolę tych organizmów jako czułych wskaźników zmian warunków siedliskowych. Dla zainteresowanych botaniką ciekawie prezentują się: przekroje pni wybranych gatunków drzew, deformacje roślinne, tablice roślin chronionych oraz zoocecydia. Kolekcja zoocecydiów stanowiąca cenny materiał dydaktyczny i naukowy obrazuje zmiany wywołane u roślin przez owady np. galasówki. Niewątpliwie, najwięcej emocji u zwiedzających budzi pochodząca z XIX i XX wieku kolekcja medalionów myśliwskich zwierząt afrykańskich. Ekspozycja ta składa się ze znakomicie wypreparowanych w słynącej z kunsztu sztuki preparatorskiej pracowni głów chociażby nosorożca czarnego *Diceros bicornis*, którego dwa wspaniałe okazy o rogach w takich rozmiarach, które trudno już znaleźć u współcześnie żyjących na wolności nosorożców. Pozostałe okazy to żyrafa *Giraffa camelopardalis*, hipopotam *Hipopotamus amphibius*, bawół *Syncerus caffer* oraz kilka gatunków antylop i innych ssaków. Wszystkie okazy pochodzą z afrykańskich wypraw żyjącego na przełomie XIX i XX wieku hrabiego Tryjanowskiego z Aleksandra Kujawskiego, bogatego właściciela ziemskiego, który lubował się w safari. Przewiezione do Europy trofea preparowane były w Bremie i do dzisiaj cieszą oko doskonałością wykonania. Po reformie rolnej część kolekcji długie lata przechowywano w różnych magazynach, aż w końcu trafiły one do muzeum w Toruniu. Tutaj podczas kilku lat żmudnych prac, staraniami pracowników muzeum, zostały odrestaurowane. Obecnie kolekcja nie jest już tylko przyrodnicza, ale nabrała również cech ekspozycji historycznej. Poza tym do wielkich rzadkości wśród ekspozycji muzealnych ssaków należą również: dziobak *Ornitorhynchus anatinus*, kolczatka *Tachyglossus aculeatus*, oraz łuskowiec leśny *Manis tricuspis*. Okazale prezentuje się także zbiór krajowych ssaków drapieżnych. Są to: wilk, lis, borsuk, kuna, tchórz, łasica, gronostaj, wydra oraz pochodzący z Egiptu ichneumon. Do unikatów należy okaz szczura śniadego *Rattus rattus* i popielicy *Glis glis*. Ekspozycję ssaków wieńczy okaz niedźwiedzia brunatnego *Ursus arctos* w pozycji wyprostowanej. W centralnej sali umieszczono również bogaty zbiór szkieletów i czaszek ssaków. Kompletne szkielety kangura skalnego, mrówkojada i morświna stanowią wręcz akademicki przykład zmian ewolucyjnych kośćca ssaków w zależności od zajmowanego środowiska, trybu życia i rodzaju pokarmu. Spośród czaszek najcenniejsze okazy to: czaszka słonia afrykańskiego, lwa, baribala i guźca. Oddzielną wystawę tworzy ekspozycja zatytułowana

„Sztuka latania” – ukazująca historię i „techniczną” stronę umiejętności lotu aktywnego i ślizgowego w różnych grupach systematycznych świata zwierząt. Wystawa obfituje w eksponaty przyrodnicze (szkielety ptaków oraz osobno wypreparowane mostki ptasie, pióra, owady z rozpostartymi skrzydłami, ryby latające, nietoperze, skrzydła ptaków, topografia piór na ciele ptaka), jak i plansze edukacyjne (budowa skrzydeł owadów i kręgowców, rodzaje piór, typy lotu aktywnego itp.). Całość ilustrowana jest licznymi fotografiami zwierząt, które opanowały zdolność lotu.

Następne pomieszczenie na trasie zwiedzania Muzeum to niewielka sala wystawowa nosząca miano „Geologia”. Zainteresowani geologią mogą obejrzeć tu przykłady skał i minerałów, a także skamieniałości roślin i zwierząt sprzed kilkuset milionów lat. Najstarsze szczątki organiczne pochodzą z kambru i prekambru (glony w krzemionkach). W zbiorach wystawiono skamieliny prawie wszystkich grup zwierząt, a szczególnie bogato reprezentowane są tu belemnity (karbon – kreda). Wśród nich okazałych rozmiarów okazy takich gatunków, jak np.: *Belemnites canaliculatus* czy *Magateuthis giganteus*. W skład ekspozycji wchodzi również amonity (dewon – kreda) i mszywioly. Można zobaczyć także kopalne rogi tura (*Bos primigenus* – ostatni osobnik padł w 1627 roku na Mazowszu). Skamieniałości roślinne z kolekcji prof. J. Zabłockiego przyciągają uwagę wspaniale zachowanymi odciskami węglowymi – karbońskie kalamity, sygilarie, lepidodendrony, paprocie nasienne; flora trzeciorzędu – fragmenty pni drzew liściastych i iglastych oraz szyszki i nasiona roślin ze stanowisk z Wieliczki i Chłapowa. Niezmiernie cenny i interesujący jest również zbiór bursztynów bałtyckich z inkluzjami (zatonionymi w żywicy owadami, innymi drobnymi bezkręgowcami i niewielkimi fragmentami roślinnymi).

Kolejna sala ekspozycyjna – sala trzecia zatytułowana „Zoologia” – prezentuje okazy zwierząt od form najprostszych tkankowców, tj. gąbek i jamochłonów, do kręgowców z wyjątkiem ptaków i ssaków, bogato reprezentowanych w sali „Kolekcje”. Zbiór owadów, głównie chrząszczy i motyli, zaskakuje tu zwiedzających bogactwem barw i kształtów. Można prześledzić np. etapy powstawania gniazda os oraz zapoznać się z budową ciała termitów. Cenne dydaktycznie są ekspozycje ilustrujące zjawisko mimikry, mimizeji, dymorfizmu płciowego u owadów. Poza tym można tu prześledzić rozwój osobniczy wybranych rzędów owadów od larwy poprzez stadium poczwarki do owada dorosłego. Dzięki ekspozycji możliwe jest porównanie typów larw owadzich oraz zapoznanie się z przedstawicielami wybranych rzędów owadów. Ekspozycję tę wzbogacają ponadto jedne z największych znanych na świecie owadów współczesnej fauny. Wystawa ta jest doskonałym uzupełnieniem podręcznika entomologii. Oprócz owadów, w następnych gablotach zwiedzający spotyka skorupiaki, wśród których szczególną uwagę zwracają – wysoko cenione kulinarnie – langusta *Palinurus vulgaris* oraz homary *Homarus gammarus* i *H. americanus*, a ponadto krab palmowy *Birgus latro*, nasz rodzimy rak błotny *Astacus leptodactylus*, a także mniej znane łopaciarze (*Scyllaridae*). Ze szczegółowców natomiast unikatowym okazem jest skrzyplocz *Limulus* sp. – żywa skamielina. Z pajęczaków godny uwagi jest np. *Buthus imperator* – największy spośród skorpionów. Kolekcja gadów natomiast wyróżnia się z pewnością wspaniałym okazem żółwia zielonego *Chelonia mydas* pochodzącego z Zatoki Gwinejskiej. Ponadto w kolekcji *Reptilia* można podziwiać takie eksponaty, jak okazy: żółwia błotnego, młodego krokodyla nilowego, żmii zygzakowatej, węża morskiego oraz węża Eskulapa *Zamenis*

longissimus – największego z węży występujących na terenie Polski. Okaz rekina młota *Sphyrna zygaena* otwiera zbiór kolejnej grupy systematycznej – „ryby”. Kolekcja ichtiofauny to m.in. ogromne rostra ryby piły, szczęki rekinów z wybrzeży Peru oraz okazy ryb kostnych z Polski, jak i egzotycznych (np. najeżka, rogatnica, *Monodactylus*) – morskich i słodkowodnych. Ogromną liczbą kolorów i kształtów emanuje bogata kolekcja konchiolinowa, prezentująca muszle ślimaków i małży zarówno morskich, jak i słodkowodnych. Szczególnie zachwycają muszle ślimaków egzotycznych. Oprócz mięczaków prezentowane są również inne bezkręgowce, a każda grupa zwierząt opatrzona jest komentarzem i rysunkami poglądowymi (przekroje ciała gąbek, pierścienic, przedstrunowców) ukazującymi ich budowę wewnętrzną.

Wartościową dydaktycznie część muzeum stanowią też gabloty ściennie (widoczne od strony korytarza) adresowane głównie do studentów, a dotyczące takich przedmiotów, jak: botanika i taksonomia roślin. Ekspozyty botaniczne pogrupowano według następujących tematów: morfologia liści, przegląd roślin nagonasiennych z uwzględnieniem drzewa rodowego i cyklu rozwojowego sosny, przykłady łodyg roślin okrytonasiennych z podkreśleniem cech przyrostu wtórnego na grubość jedno- i dwuliściennych oraz ekspozycja typów owoców, a także gablota wypełniona owocami i przekrojami kłódzin palm.

Muzeum odwiedzane jest przez liczne rzesze miłośników przyrody, uczniów i studentów. W rekordowym roku 1994 zwiedziło je ponad 40 000 osób. Muzeum prowadzi również działalność dydaktyczną – lekcje własne z młodzieżą szkolną oraz wykłady ze studentami prowadzone przez pracowników Pracowni Dydaktyki UMK. Działalność naukowa pracowników obejmuje głównie badania własne, dotyczące m.in. różnych aspektów życia ryb pielęgnicowatych Afryki oraz fauny wód słodkich i morskich. Inna działalność Muzeum Przyrodniczego UMK to organizowanie okresowych wystaw fotograficznych (ponad 100) o ustalonej już renomie, obejmujących tematykę przyrodniczą. Oprócz tego w zakres działalności muzeum wchodzi organizacja imprez o charakterze popularyzatorskim, branżowym i popularnonaukowym o zasięgu ogólnopolskim oraz międzynarodowym. Wymienić należy tu przede wszystkim cykliczne imprezy akwarystyczne, takie jak: Forum Akwarystyki Polskiej i Forum Akwarystyki i Terrarystyki Polskiej „Aqua-Terr”, Festiwal Fotografii i Filmu Podwodnego „Aqua Foto” oraz cieszący się dużym zainteresowaniem Międzynarodowy Festiwal Fotografii Przyrodniczej „Sztuka Natury”.

Muzeum prowadzi w domenie www.mp.umk.pl własny portal edukacyjny cieszący się niezmiennie od wielu lat dużą oglądalnością sięgającą 500 000 odwiedzin rocznie.